

Prva svetovna vojna iz župnijskih kronik

Leto 1916

V letu 1915 je padlo na frontah okrog 200 vojakov s Škofjeloškega. Pomanjkanje je postalo še bolj občutno, ponekod že nastopi lakota. Novosti: železni novci, poletni čas. Potresi štirikrat stresli tla.

Kaj prinese leto 1916

Za Avstroogrsko monarhijo se je leto 1916 začelo slabo. Še vedno se je bojevala na treh frontah. Na Balkanu srbske fronte sicer ni bilo več, se je pa konec leta, po okrepitvi srbske vojske, oblikovala solunska. Italijanov ne more poraziti brez pomoči Nemčije, vendar slednja pomoč odkloni in ofenziva v Tirolah, ki jo je zasnoval načelnik generalštaba Conrad von Hötzendorf, ne prinese nobenih sprememb. Na Vzhodu je avstroogrška vojska šibkejša prav v trenutku, ko se v začetku junija v Bukovini in vzhodni Galiciji začne ofenziva generala Brusilova. Armada dvojne monarhije je odbita skoraj do Madžarske, boji zahtevajo blizu 614.000 mrtvih in ujetih, poleg tega pa ruski uspehi opogumijo še Romunijo, ki se priključi antanti. Potem ko z italijanske fronte premestijo dve diviziji na vzhod, Italijanom uspe dobiti Gorico, ki so jo napadali v zadnjih nekaj bitkah. Prodor v notranjost se jim sicer ne posreči, vendar s poskusi prenehajo v zadnjem trenutku, saj je avstrijska 5. armada že dodobra zdesetkana: izgubila je okrog 100.000 mož. S Škofjeloškega tega leta v vojski umre okrog 150 mož. V notranji politiki je vladal vojaški absolutizem, ki ga je uvedel ministrski predsednik, grof Karl Stürgkh. Od začetka vojne ni sklical parlamenta in v tretjem vojnem letu je bilo nezadovoljstvo že zelo močno. Ne samo za politično nesvobodo, krivili so ga tudi za pomanjkanje, lakoto in vse druge tegobe. Atentat na tega politika, ki je imel popolno podporo cesarja, je bil storjen zaradi neznosnega položaja, do katerega je pripeljal državo.¹

Zatorej ni bil zgolj političen akt, vendar ker ga je ustrelil sin voditelja socialnodemokratske stranke, Friedrich Adler, je tak pomen dobil. Umril je ravno mesec dni pred starim cesarjem.

Ta je zatisnil oči 21. novembra ponoči. Monarhijo je zajelo žalovanje, dogodek so zabeležili tudi kronisti na Škofjeloškem.

Dne 21. novembra po noči ob 2^h je bil precej močen potres; istega dne je umrl po kratki bolezni Njeg. c. kr. Veličanstvo cesar Franc Jožef I. Ljudstvo je cesarjeva smrt silno pretresla (kapucinska kronika).

Grof Strugelj, avstro-ogrski Monarhij. Prilagodeno slikanje - 1916. z. v. Beču.

Grof Karl Strugelj, avstro-ogrski ministrski predsednik, umorjen 21. oktobra 1916 na Dunaju. (Andra Popović, Ratni album 1914 – 1918)

21. 11. 1916 ob 9. zvečer. ... Ranjki cesar je bil veren, miroljuben in pravičen vladar in pravcati oče avstrijskih narodov, čigar geslo je bilo "Viribus unitis"², čigar življenska naloga se je glasila: "Mir hočem med svojimi narodi". Zgodovina bo ocenila plodonosno delovanje zamrlega vladarja na vseh poljih javnega in državnega življenja. Smrt blagopokojnega cesarja so naznanjevale črne žalne zastave, ki so zaplapolale iz cerkvenega zvonika, župnišča in šole, v slovo mu je pa tri dni zvonilo opoldne po pol ure, kakor je kn. šk. ordinariat ukazal. V sredo dne 29. nov. ob 8h zjutraj je bilo zadušno opravilo za najvišjega pokojnika s črno peto sv. mašo in libero, h kateremu so bili povabljeni vsi cerkv. ključarji, obč. odborniki, učiteljstvo s šol. mladino, tukaj nastanjeno vojaštvo, dekl. in žen. Mar. družba ter vsi verniki sploh in ki so se zadušnice tudi udeležili... Ob času pogreba (30. 11.) je pri nas od 3 – 4 popoldne zvonilo. Zvečer so se zopet spravile žalne zastave. Naj počiva blagi vladar v miru,

ki je bil ves čas življenja miroljuben! (Žabnica). Vlado je nastopil dne 2. 12. 1848, rojen je bil dne 18. 8. 1830 (Sv. Lenart). Mnogo ljudi je jokalo, ko so slišali o Njegovi smrti. Mrtvaškega opravila za njim se je vdeležilo obilo župljanov. Še isti dan je nastopil vlado novi cesar Karol I. Naj bi srečno dokončal svetovno vojsko! (Gorenja vas). Karel I., njegov naslednik, je bil s 27. leti potisnjen v reševanje največjega problema v zgodovini monarhije: njenega obstoja. Kot privrženec mirovne zamisli se je takoj začel ukvarjati z možnostjo sklenitve miru. Pogajanja so potekala v glavnem v naslednjem, 1917. letu.

Vsakdanjost

Leto začeli pod vtisom, da bo veliko pomanjkanje. Ljudem svetovali, naj se preskrbe z mesom. V začetku prosinca ukaz, da mora občina dati veliko sena. Ljudi že sedaj skrbi, kako bodo preživeli še to malo živine, kar jo imajo do nove košnje, je pisal selški župnik.

V tem, tretjem, letu vojne je upanje na konec morije kar nekam poniknilo. Iz kronik dobimo vtis, da so vsakodnevne težave za ljudi postale pretežke, da bi mogli poleg njih sanjati še o miru. Pomanjkanje je bilo veliko, denarja pa tudi, le da ga nihče ni maral.

Obstajala je v glavnem le še blagovna menjava. S kupčevanjem z državo je bilo uvedenih vedno več izkaznic: marca za sladkor (1 kg na osebo mesečno) in kavo (25 dkg na 2 meseca), septembra za mletje žita v mlinu. *Ni bilo sladkorja, ne mleka, ne kave, ne čaja, ne bele moke. Dobilo se je le na karte v občinski pisarni oziroma pri aprovizaciji a le odmerjeno zelo skromno količino. Bila je vojna (Žiri).* Vse leto so spet potekali popisi in rekvizicije, od živine do živil. Aprila so zaplenili baker z žabniške cerkvene strehe. Julija so pobrali baker, medenino in kositer v Sori. *Hudo je bilo žganjekuhom, ko so morali oddati bakrene kotle v vojaške namene (Žiri).*

Ob koncu leta je začelo primanjkovati še petroleja, tobaka, usnja, obleke in drobiža. Tako, da so se smeli dvokronski bankovci trgati na dva oz. štiri dele. *Nasledek vojske je tudi to, da je težko dobiti moko za hostije. Prosi se, naj vsakdo, ki je pridelal kaj pšenice, da nekoliko v ta namen in naj prinese v župnišče. Na Subi, Trati, Lipici in Hosti se pa lahko da takrat, ko se bo pobirala prosena bira (6. novembra, op. p.) (Škofja Loka).*

Cesar Fraanc Jožef I. na mrtvaškem odru, umrl 21. novembra 1916
(Andra Popović, Ratni album 1914 – 1918)

1. november 1916: *Luči na grobeh na dan Vseh Svetnikov in Vernih duš so od državne oblasti prepovedane, ker že močno manjka svečave. Zdi se, da bo izstradalna vojska, ki jo vodi "Ententa" proti centralnima državama, imela uspeh. Začelo je močno primanjkovati ne samo živil, ampak tudi obleke, in sploh vsega kar ljudje potrebujejo za življenje (Gorenja vas).*

Kranjska je bila še naprej najdražja dežela daleč naokrog: maksimalne cene so bile veliko nižje kot drugod, od ljudi pa je glavarstvo veliko več zahtevalo. Rekvirirano govejo živino je država plačevala po ceni do 2 K – veliko ceneje kot v drugih deželah. Na to se je hudoval predvsem sorški župnik Finžgar. Tako je spomladi, ko je vojaštvo pobralo kmetom seno in ti niso mogli prehraniti živine, s pomočjo etapnega poveljnika v Loki pomagal prodati kmetom živino na Koroško – za 40 vinarjev dražje, kot bi jo lahko na Kranjskem. *Orožniki so me pa ovadili glavarstvu, da sem prodal čez maksimalno ceno. Pa ni bilo nič. Ko sem pokazal iz Beljaka od voj. poveljstva brzojavno, da je ono samo ponudilo to ceno. Ljudje so pri kosu profitirali do 90 K. – Ta nepravična maks. cena za Kranjsko nam je snedla na mesu in senu krog 30 milijonov narodnega premoženja! Kdo ga ima na vesti? Sicer so to leto ponekod, npr. v Selcih, nakosili precej sena, drugod (v Stari Loki) pa ga je zaradi deževja*

Karl I., Avstrijski cesar in 4. madžarski kralj, s Cito in Otom (Andra Popović, Ratni album 1914 – 1918)

varčevati, da ne bo drugo leto manjkalo. Popisovali so pridelek žita. Vsak gospodar je moral sam naznaniti koliko vsake vrste je pridelal ... V jeseni in pozimi so zelo pritiskali na občino, da mora oddati veliko žita in krompirja ... (Selca). Deželna vlada je določila količino žita, ki ga mora dati Kranjska. Po poročilu starološkega kronista je bilo to 105 vagonov. V starološki obč. so ga dobili z največjo silo samo 3 1/2 vagona. Selški župnik je še pravočasno izvedel za vladno odredbo in opozoril ljudi, koliko so dolžni dati. S tem se je zameril okrajnemu glavarju. Nižji uradniki so velikokrat več zahtevali, kakor postava sama, je ugotavljal. Oktobra je c. kr. okr. glavarstvo v Kranju odredilo, da se zapro vsi manjši mlini po glavarstvu. Samo večji, ob glavnih cestah stoječi mlini naj meljejo za prebivalstvo. Mlinarji dobe posebne knjižice, kamor vpisujejo množino žita in namlete moka (Sv. Lenart). Za Sv. Lenart je bil določen mlin v Luši, za Martinj Vrh pa v Železnikih. Lenarški župnik se je pritožil na glavarstvo in uspel: mleti so smeli še trije mlini – pri Sv. Lenartu (Anton Demšar), v Rovtah (Franc Mesec, pd. Potočnik) in na Martinj Vrh (Gregor Rant, pd. Bencel).

Denar je ob koncu leta izgubil skoraj vso vrednost. Ob nabiranju kovin so pobrali iz obtoka tudi 20-vinarske niklaste novce in jih nadomestili z železnimi in papirnatimi. Razpisana sta bila četrto (april, maj) in peto (november) vojno posojilo. Glavarstvo pritiska na vse načine, da bi človek skoro moral hoditi od hiše do hiše in ljudi nagovarjati, da naj podpisujejo veliko vojnega posojila. V denarne zadeve se je pa težko vmešavati. Na prižnici se

tudi dosti zgnilo. Kositi so tu pomagali trenarji ter ruski in srbski ujetniki.

Letina je bila razmeroma dobra, čeprav so nekateri kronisti zapisali tudi drugače. Bilo je bolj deževno leto in sonce celo poleti ni imelo posebne moči. Ali peša že solnčna moč?, se je spraševal soriški župnik. Žita se je sicer dosti našelo, dalo pa je malo zrnja. V Sori je kronist tožil, da je vse črv izpodjedel. Jesenski pridelki krompir, korenje, repa in zelje – pa so bili bogati.

Od septembra je bila sobota dan brez masti. Zabelo mora nadomeščati mleko, med, sadje, če se dobi. – Bobi sploh prepovedani (Žabnica).

Jeseni je prišlo žito pod zaporo. Kruh so morali peči iz mešanice, ki je vsebovala 40 % krompirja. Kako je sedaj dober domač kruh ... Kdaj bo prišel zopet čas, da bodo saj kruh zopet brez skrbi jedli?! Jeseni se je začela moka zopet bolj piclo dobivati. Državni, premeteni ljudje so mislili, da morajo takoj jeseni začeti

Feldspital v Kremmerjevi tovarni v Škofji Loki. (Burdychov album, Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota v Škofji Loki)

prebere okrožnica, kdor boče, labko podpiše (Sorica). Posojilo naj bi zbirali celo tudi šolski otroci. V Stari Loki so farani in posojilnica podpisali 35.000 K četrtega vojnega posojila. Žirovski župnik je pri maši prebral agitacijo za peto vojno posojilo: *“Brez denarja je nemogoče vojskovanje, nemogoča zmaga, ... Zato bomo kot pri prejšnjih vojnih posojilih, tako tudi pri tem sedanjem posodili državi, kolikor moremo ... Lah gleda čez naše meje – dajmo naši armadi, kar rabi, da ga preženejo. Romunsko žito in petrolej se nam že obeta – dajmo naši armadi, kar potrebuje, da skoro zasede celo Romunijo in njene zaloge. Z vojnim posojilom boste napravili lep dobiček. Obresti so tako velike, kakor jih nobena hranilnica ne izplačuje.”* Njegov komentar pozneje pa je bil: *Kakšen dobiček je vojno posojilo prineslo, je pokazala bodočnost.*

Finžgar je sredi decembra nesel okrog 4000 K vojnega posojila v Ljubljano. V kroniko je zapisal: *Ljudje ne dajo več tako labko: nimajo. Pregrozna draginja! ...*

Poleg vsega so za vojaške potrebe pobrali še zvonove. Že zgodaj spomladi je knezoškofijski ordinariat v Ljubljani ukazal narediti natančen popis vseh zvonov po farah, celo izdelavo odtisov vzorcev in napisov na njih. Akcijo, katere namen je bila izdelava umetnostnozgodovinskega “kataloga”, je vodil c. kr. konservator in ravnatelj deželnega muzeja, dr. Josip Mantuani. *Težavno delo brez posebne praktične vrednosti,* je pisal žabniški župnik.

Čeprav so naznanila o pobiranju zvonov prišla že spomladi, so zvonove pobirali šele v novembru in decembru. Za kilogram je vojni erar plačal 4 krone. V Žabnici so dobili 9660 K za župni in bitenjski zvon, v Stari Loki je vojska za 12 zvonov plačala 28.428 K,

v Retečah pa za farnega in 3 godeške skupaj 14.312 K. V Sorici so dobili za domači in dajnarski zvon 10.104 K, v Stražišču za 13 zvonov 21.360 K. Vsoto so v vseh farah prispevali za peto vojno posojilo. Za to je na prošnjo deželne vlade posredoval knezoškofijski ordinariat. Nekaterim zvonovom je bilo prizanešeno, bodisi zaradi starosti ali ker so zanje prosili župniki: na Križni gori, v Crngrobu, v Stražišču, pri sv. Joštu – zaradi Prešernovega napisa, v kapucinskem samostanu, v Sori, v Žireh. Večinoma pa so morali zvonove oddati

Izolirna bolnica v Vincarjih (Burdychov album, ZAL, enota v Škofji Loki)

brezpogojno. *Ko so prišli vojaki snemat zvonove v farsko cerkev, je bilo med ljudmi veliko razburjenje in tudi zabavljanja nad župnikom češ: "Ako je dekan rešil cerengrobskega, bil bi, ako bi bil le hotel, lahko obranil tudi prifarskega." V župnišče pride celo deputacija mož, ki je svečano protestirala proti snemanju (Stara Loka). Imeli so tudi težave pri tem opravilu. Tisti zvonovi, ki so tehtali čez tono, so se navadno ob tem, ko so jih vrgli na tla, kar ugreznili v zemljo. Pri Fari, kjer je tehtal čez 2 toni in pol, je padel z zvonika s tako silo, da se je do dobre polovice zaril v zemljo in*

zemlja se je stresla kot ob potresu in da so mrtveci skoraj gotovo mislili, da jim je treba k sodbi. A ker se angeljska tromba še ni oglasila, ostali so mirni v grobeh ... Selški zvon je puh vrgel od tal, zabobnelo (je) kakor ko počl top...

Ljudje so bili precej ganjeni ob slovesu od zvonov: jokali so, dekleta so zvonove, preden so jih odpeljali, okinčale s cvetjem in zastavami, prifarškemu je graščak pl. Strahl zložil napis:

*Ti vabil si žive in mrtve spremljal,
si varoval nam dome pred strelo.
Zdaj branil junaško sovražni naval,
pribori nam zmago veselo.*

Posledica je bila, da so nekatere cerkve ostale povsem brez zvonov. Cerkvi pri Sv. Duhu je zvon posodil graščak Detela iz svoje kapele. V Srednjih in Zgornjih Bitnjah ni bilo nobenega zvona v cerkvah, edino sv. Urh v Spodnjih Bitnjah je obdržal najmanjšega. Tudi v selških podružnicah so ostali le najmanjši zvonovi. Brez zvonov je ostala tudi cerkev na

Godešiču. Med varčevalne ukrepe je spadala tudi uvedba poletnega časa, ki je veljal od 1. maja do 1. oktobra. *To ima namen bolj izrabiti dnevno svetlobo in štediti z gorivom in kurivom, ker je zvečer treba iti na ta način eno uro preje spat, zjutraj pa eno uro treba preje vstati (Žabnica).* Nekateri kronisti so ga imenovali tudi novi čas. V kronikah je bilo več jeznih komentarjev kot odobravanja: *Ne vem, čemu. Hočejo ljudi s tem prisiliti, da bi prej začeli z delom. Jeseni se bo zopet vpeljal normalni čas (Stražišče).* *Spolnilo se je staro ljudsko prerokovanje: "Tokrat bo hudo na svetu, ko bo ob 11h poldne zvonilo" (Stara Loka).* *Casopisi*

Procesija na telovo v Škofji Loki (Burdychov album, ZAL, enota v Škofji Loki)

so pisali, da se bo s to naredbo prihranilo v Avstriji nad 100 milijonov kron. Pa bodo ostale gotovo le na papirju. ... Kmetom ni ta naredba prav nič koristila. Kmet vstaja z dnevom in gre spat z nočjo, naj kaže ura kolikor hoče. Uro so premaknili tudi v državah naših nasprotnikov. So pač po celem svetu enakomisleči norci, ki hočejo popravljati božja dela (Sv. Lenart).

Draginja je še vedno naraščala. Vlada je opetovano določila najvišje cene za razna živila, sodišča so prestopke v tem oziru precej trdo kaznovala, a vse nič ne pomaga. Dela se na skrivnem in kdor trikrat, petkrat ne preplača, ne dobi. V sedanji dobi se je kmečki egoizem najjasneje in najgrše pokazal. Mnogih stvari pa sploh dobiti ni za nobeno ceno (Žabnica).

Cene življenskim potrebščinam so poskočile za 300 do 400 % v primeri s predvojnimi cenami. Blaga in živeža zelo primanjkuje ... (Žiri). September. Draginja je nastala skrajna, da, neznosna. Tako ozir živil, kakor obleke in obuval (Žabnica).

Primerjava s prejšnjimi časi je približno taka:

	pred vojno	1915	1916
vino (1l)	80 vin	1 K	2 – 6 K
žganje (1l)	80 vin		30 K
govedina (1kg)	1,60 – 1,72 K	2,80 K	4,40 K
olje, namizno (1l)			16 K
olje, laško (1kg)			18 – čez 20K
kava (1kg)			9 – 14K
mast (1kg)	2,02 K		9 – 16 K
krompir (100 kg)	10 K	15,50–25 K	9 K (maksim. cena)
korenje (100 kg)	3–6 K		24 – 27 K
repa (100 kg)	3–6 K		24 K
proso	4–5 K (mernik)	100 K (mernik)	28 – 34 K 100 kg
goba (1 kom.)			34 vin
jajce (1 kom.)	ok. 5 vin		24 vin
kokoš			8 K
moška obleka			200 K
moški čevlji		25 K	50 K
škornji		100 K	100 –120 K
drva (2m ³)	pribl. 12 K		50 K

Ker sta bila repa in korenje dražja od krompirja, so kmetje s slednjim krmili prašiče, korenje in repo pa prodajali. Laškemu olju, ki so ga rabili za razsvetlavo, je cena neznansko rasla, nazadnje pa ga je zmanjkalo. *Škofjski ordinarijat dovoli, da se sme uporabiti petrolej za luč pred Najsvetejšim (Sorica)*. Skoraj neverjeten je padec cene prosa. Sorški župnik se je v zvezi s tem zelo razburil na shodu okrajnega glavarstva v Loki, 12. novembra: ... *Govoril sem: Proso 28 K škandalozno poceni. Tu vzrok, da ga skrivaj prodajajo po 14 K mernik³ in reveži kašo kupujejo po 2,40 K do 3 K kg.*

Kmet je drago prodajal svoje pridelke in svojo živino, kupoval je pa še dražje (Sv. Lenart). V Sori je vodil aprovizacijo župnik Finžgar. Šel sem v Ljubljano do podružnice aprovizacije – in sem prosil. Kar resnično 15. I. dobim brzozav, da je moka za nas odposlana in sicer 15000 kg. Toliko pa jo je za nas preveč: napregel sem in velel vsem po občini od hiše do hiše, da smo šli po moko. Sedaj bi jo bil lahko dal 5000 v Rakovnik i.t.d. Nekdo pa je to naznanil glavarstvu Kranj in le-to mi je prav tisto uro, ko sem hotel deliti moko Rakovnik – Goriče⁴ itd. prepovedalo, da je ne smem dati niti 1 kg iz glavarstva. Oddati sem jo moral v Loko, Sorico in Trato. Kljub temu pa sem jo furtive⁵ 1300 kg dal najbednejšim iz občine Medvode: ženske so jokale, ko že 3 tedne niso imele nič kruha. S tem smo bili založeni do 1. apr. 1916. Na osebo se je dajalo 200 gr na dan, za težake pa po 300 gr.

Od marca do avgusta je prišlo v selško občino 15,5 vagonov moke. Načelnik aprovizijskega odbora selški župnik. Do konca julija jih je bilo vseh, ki so dobili moko, 4.300 v občini. V Sorici je imel župan kot načelnik z aprovizijskim odsekom preveč sitnosti in

je vodenje prepustil drugim: v Zalem Logu je vodil odsek Franc Demšar, v Sorici pa Miha Wändischman. Ljudje pa zabavljajo čez aprovizacijo, češ da se premalo potrudijo vodje in da bi lahko več dosegli. Aprovizacija vrne svoto v hranilnico, ki jo je bila založila. Težave so spravljeni blago v Sorico, ker ni konj, edino Franc Demšar ima vozno živino. V Žireh je aprovizacijski odsek dobro posloval. Ni sicer delal z velikim procentnim dobičkom, a radi velikega prometa je vendar občini prislужil že precejšnjo vsoto. Dobiček se je porabil za občinske koristi: v pokritje občinskih dolgov, za Rdeči križ, za podpore sirotam padlih vojakov itd.

Blagoslovitev nove pokopališke poti v Škofji Loki, zadaj Jakličeva in "Kufrova" hiša, danes Kapucinski trg. (Burdychov album, ZAL, enota v Škofji Loki)

Tudi občinskim revežem se je veliko pomagalo z blagom iz aprovizacijskega odseka. Prav radi dobičkov pa je aprovizacija vzbujala pri trgovcih veliko zavist.

Vojna z Romunijo je ljudi zelo prizadela, saj se je preko aprovizacije delila v glavnem romunska moka. Mesečna dovoljena količina moke na osebo se je takoj skrčila s 6 kg na 3,5 kg. Ob tem se je ljudi polotil strah. Menili so: "Če nas ne bodo sovražniki premagali z orožjem, premagali nas bodo s stradanjem" ... (kapucinska kronika).

Poleg drugih dajatev so celo leto potekale tudi razne nabiralne akcije: V letu 1916 se je moralo po župnijah organizirati nabiranje različnega blaga. Vsi javni uradi posebno še šole in župni uradi so prejeli dan za dnem tovrstna navodila in naredbi. Nabirke kovin, obleke, volne, kož, robidnega listja, zlata, denarja itd. (Žiri). Denar je šel preko Rdečega križa, države in cerkve za begunce, vojake, vojne sirote in vdove. Pri Sv. Lenartu so v celem letu za te namene zbrali nekaj čez 300 K in nekaj obleke. V dobrotelne namene so prirejali ponekod

gledališke predstave. V Žabnici so marca priredili Lurško pastirico za vojne invalide, v Sori pa aprila Skrivnostno zaroko. Predstavo je režiral kaplan, priredili pa so jo dvakrat v gasilskem domu. Izkupiček je bil enkrat namenjen goriškim beguncem, drugič pa za Rdeči križ. Oboji – Žabničani in Sorčani – so zaslužili 100 K čistega. V Žabnici so samo v tednu Rdečega križa (april – maj) nabrali 300 K. V Sori so tudi v tem tednu priredili igro Marijine družbe in dobili nad 600 K, v Stari Loki z igro Fabiola in sv. Neža 851 K, v Retečah okrog

Štabni zdravnik dr. Leon Scharf iz Černovic v Bukovini z bolniškim osebjem (Burdychov album, ZAL, enota v Škofji Loki)

275 K, v Javorjah 600 K, v Gorenji vasi 1400 K. V Škofji Loki je bila zadnji dan nabiranja prispevkov za Rdeči križ tombola. *Pripomniti je, da je v celi Avstriji po poročilu časopisa glede na število prebivalstva in na finančno stanje dežele dala Kranjska največ za rdeči križ (Sora).*

Iz Žirov so za ranjence poslali precej volne, platna in suhega sadja. V Javorjah so celo leto od aprila pobirali v pušico darove za vojake in zbrali okrog 325 K. V začetku oktobra je vojaška uprava pripravila t. i. dneve darovanja.

Javorci so poslali na ta račun 150 K. V tej občini je bilo tudi pet vojaških vdov z od 2 do 7 otroki. Njim so darovali nekaj več kot 100 K. Pred božičem so zbirali božičnico za vojake na fronti, ranjence, vdove in sirote.

Podpore so se z majem zvišale. Dotlej so dobivale ženske 70 vinarjev dnevno na osebo. V Selcih je hodil po denar na davkarijo v Loko kar župnik, saj je sicer *po nepotrebem ostalo* (dosti) *denarja pri trgovcih, gostilnah (vsaj po drugih krajih je bilo slišati, da so se ženske, ki so dobile toliko denarja, pošteno upijanile), trgati čevlje ...* Sredi marca je imel 140 prošenj, na katere je dobil 7728,33 K. Po povišanju so gostaške družine v Sorici dobile 1,05 K na odraslo osebo in od 52 do 79 vinarjev za otroke do 8 let. Duhovniki pa so julija dobili vojni dodatek (Kriegszulage): župniki 300 K, kaplani 200 K. V Žireh je kronist pripomnil, da komaj zadostuje za polmesečno prehrano.

Maše in molitvene ure za prenehanje vojne oz. za srečen izid vojne, za domače vojake in za druge namene so bile tudi to leto pogoste. Poleg običajnih pobožnosti, ki jih je določal ordinariat v Ljubljani, je mesečne teme določal tudi papež. Marca naj bi molili za "naše vojake", aprila za vojaške vdove in sirote, na veliki petek, 21. aprila, za mir in konec vojne, julija, *da bi se zacelile rane, ki jih je vojska vsekala*, istega meseca naj bi otroci prosili za

konec vojne, ves oktober je trajala rožnovenska pobožnost, decembra so potekale molitve za spreobrnitev Turkov. Južnim sosedom je bil namenjen tudi praznik sv. Cirila in Metoda v začetku julija, ko naj bi prosili za spreobrnjenje "razkolnih in mohamedanskih Slovanov".

Nekaj je bilo procesij, tako na veliko soboto popoldne po Škofji Loki z udeležbo vsega moštva vojne bolnice in tudi pravoslavnega kurata Ziprerja. Od velikega petka sta pri božjem grobu v cerkvi stražila po dva vojaka v popolni bojni opremi. Na velikonočni ponedeljek pa se je v Crngrobu spet zbralo od 3 do 4 tisoč ljudi. Že ob koncu istega meseca – na belo nedeljo – je bilo v Crngrobu srečanje romarjev za *srečen izid vojske in skorajšen mir*. Žirovci so se udeležili procesije v Spodnjo Idrijo ob obletnici začetka vojne z Italijo. Doma so romali v glavnem na Ledinico k sv. Ani. Sredi junija, na prvo nedeljo po binkoštih in na ponedeljek, so v Stražišču po vseh cerkvah župnije zvonili za mrtve vojake te fare. Tako kot prejšnje leto so tudi tokrat častniki spremljali sorško procesijo na telovo. Praporščak Herzog, ki je bil žid in se procesije ni udeležil, pa je vse skupaj poslikal s fotoaparatom. Tudi v Retečah in Stari Loki so se vojaki udeležili procesije na ta praznik. Prifarci in Ločani pa so v začetku julija spet romali v Crngrob. Bilo jih je okrog tisoč. Septembra so vojaki imeli nekaj časa maše v kapucinski cerkvi. V Crngrob je šla procesija še na rožnovensko nedeljo. Za božič pa se je to leto spet obhajala polnočnica. *Leta 1915 ni bilo polnočnice, ker je bilo veliko vojaštva v fari. Za ženske bilo je tedaj nevarno po noči okoli hoditi. Iz ravno istega vzroka preložilo se je tudi duhovno opravilo v Cirengrobu, ki je bilo do tedaj ob 4h zjutraj na 6. uro zjutraj. To leto slučajno ni bilo vojaštva v fari, zato se je v veliko veselje ljudstva polnočnica zopet obhajala. Služba božja v Cerengrobu pa se je trajno določila na sv. jutro ob 6h. Mladina domače in sosednjih fara je namreč celo sv. noč kolovratila po vaseh in šla na to v Cerengrob – ženini z nevestami prihodnjega predpusta. Na potu bilo je veliko priložnosti za greh. Odkar so sv. maše ob 6h, pride sicer veliko manj ljudij, pa je tudi veliko manj priložnosti za hudo, kajti mladina ostane doma (Stara Loka, kapucinska kronika).*

Nabori so bili to leto bolj kruti kot prejšnja – prebirali so može, ki so še ostali: starejše, bolne, občinske odbornike, celo župane in duhovnike. V začetku februarja so vpoklicali 45- do 55-letne črnovojnike, po razglasu pa naj bi za pomožna dela uporabili še starejše. 2. junija je bilo *zadnje prebiranje vseh ostankov*, kot je zapisal sorški župnik. Na nabor so morali vsi duhovniki loške dekanije in tedaj 38-letni Finžgar je bil med njimi. *Ker pa je bil ta dan ravno petek, je o. gvardijan vse "rekrute", kakor tudi "starine" tukajšnjega dekanata povabil na kosilo, kateremu povabilu so vsi drage volje odzvali. Po kosilu je vse z domačimi vred naš "domači fotograf" o. Erhard fotografiral, da bi se spomin na ta izvanredni dogodek ohranil še pozneje (kapucinska kronika).* Žal nobeden od kronistov ni zapisal, koliko mož je bilo potrjenih. Edino za Žiri, kjer je bilo splošno prebiranje črnovojnikov dober mesec pozneje, vemo, da so od 160 vzeli v vojsko 70 mož.

Hude nalezljive bolezni tudi to leto niso pretirano ogrožale. V prvi polovici maja sta se pojavila dva primera črnih koz, prvi v Zgornji, drugi v Spodnji Senici. Oba bolnika so odpeljali v Ljubljano. Takoj nato je sledilo cepljenje. Proti koncu leta pa je bila pri Sv. Lenartu epidemija ošpic. Zboleli so skoraj vsi otroci, eden je umrl.

Vojaštvo

Čez zimo, ko je soška fronta mirovala, na Škofjeloškem ni bilo veliko vojakov. Od konca marca je spet prihajalo vedno več transportov. Skednji, hlevi in šupe so bili prenapolnjeni. Vasi so bile močno zastražene, da se moštvo ni razgubilo, saj je moralo biti neprestano pripravljeno na odhod. Dekan Mrak v Stari Loki je opazil, da je bilo med njimi veliko goriških Slovencev. Sredi aprila – za veliko noč – so tudi v Stari Loki dobili svojo garnizijo (vojaško poveljstvo). Trenarska nadporočnika, Dunajčana Völker in Arzt, sta se naselila v župnišču. Ogrski voli, ki jih je tren uporabljal za prevažanje drv izpod Lubnika na soško fronto, so prebivali v župnijskem hlevu.

V Ločnici, v župniji Sora, so vojaki odkrili opuščen rudnik živega srebra in ga hoteli znova usposobiti. Najbolj se je angažiral Belgijec Gläsener, v civilu inženir in ravnatelj neke francoske družbe. V letu 1916 *teko ves čas pogajanja z vojaško oblastjo, da prevzame rudnik v svoj najem in svoj obrat. Po osebnih informacijah se ima to v kratkem začeti. Rude daje dovolj in je zelo visoko-odstotna (Sora).*

V maju so prišli iz Šentvida v Soro madžarski huzarji, konjenica z okrog 3000 vozmi in konji. Prišli so iz Albanije, kamor so v težkih zimskih bojih sledili srbski in črnogorski vojski. Temu primerno so bili utrujeni in več konj je poginilo. Prišli so z nalogo, da od Sv. Lucije (Mosta na Soči) do Udin napravijo železnico. Med vojaki je Finžgar opazil tudi nekega dečka, ki je trdil, da je iz Gradca, pa mu ni verjel. Medtem ko sta se kronist in župan Lušina dogovarjala, kaj bi z njim, je izginil.

Konec junija je prišel v Reteče pionirski oddelek (k.u.k. Kriegsbrückenequipage Nr. 30). Retečani so inženirce prosili, da bi jim naredili most, imeli so že načrt zanj, pa so morali oditi. Istočasno je bil tu nastanjen tren (k.u.k. Geb. Bt. Train), četa 2/9. Poveljniki vseh enot so imeli prostore v župnišču.

Julija 1916 so vojaki razširili in popravili do tedaj zelo slabo in ozko cesto iz Škofje Loke skozi Žiri v Idrijo. *Do tedaj (...) smo bili v Žireh od vojaških oblasti še nekam pozabljeni. Pač pa so prišli od časa do časa posamezni vojaški oddelki, a bili smo še vedno na boljšem od onih krajev ob železnici ali cesarski cesti.* Tako so poleti 1916 prišli v Žiri prvi večji vojaški oddelki s soške fronte in ostali dalj časa.

Julija je začel nad vojaki tarnati kronist v Sori. *Pričeli kazati drugačne roge: Ljudje tožijo: iz kozolcev gine snopje, iz njiv krompir, fižol ... Tudi ženske so pričeli loviti: nadležni, kar se da. Leni, da smrdi. Vse listje pobirajo brezplačno. Pod milim Bogom nič dela, pa zahtevajo za oranje tak honorar, da ga ne zmoremo ... Sredi avgusta so odšli proti Notranjski. Po odhodu je Finžgar obupan ugotovil, da so se vojaki, posebno Madžari, marsikateri ženski zelo priljubili. Tri članice Marijine družbe so bile zaradi svoje preveč vnete ljubezni izključene. Odmevi bivanja vojakov! Po odhodu se je vlekla ljubezen: 3 romarice: K... Pepa iz Dola, načelnika Meta J... in Manca O... so se napotile dne 7. 9. na pot v Logatec za mažari. Ker niso dobile legitimacij, so hodile peš. Tam so ostale do ponedeljka. Fantje so jih čakali in napeli drat čez cesto, sestavili plakat od treh romaric pesem. Ali ni ves svet zbleznil v vojski? (Sora).*

Nasprotno pa so bili v Škofji Loki ob odhodu *Feldspitala* 7/4 in štabnega zdravnika, dr. Leona Schärfa, ki so odšli na Opčine pri Trstu 24. julija, bolj potrti. Z njihovo pomočjo so kapucini in uršulinke v gradu dobili elektriko, drugi Ločani pa pot na pokopališče. Čeprav so bili za cesto zaslužni še nekateri, npr. okrajni glavar, župan Hafner in trgovec Thaler, so Schärfu vendarle pripisovali največ zaslug – njegovo moštvo je cesto naredilo v pičlih 20 dneh. Po njihovem odhodu se je v grad nastanila rezervna bolnišnica.

Še vedno je ostalo precej vojaštva v Stari Loki. Na Dolenčevem vrtu je bila garnizijska

Vojaški konji pod Strahlovo graščino (Burdychov album, ZAL, enota v Škofji Loki)

delavnica (Etappenwerkstätte), kamor so napeljali elektriko iz mesta. Pod Strahlovo graščino je bil velik prostor za konje, v Binklju pa podkovna delavnica. V Žabnici so častniki še vedno stanovali v glavnem v župnišču. Po činih so bili ritmojstri, kadeti, poročniki in nadporočniki, praporščaki in drugi. Jeseni je nad množino vojakov in nad slabimi posledicami med ženami in dekleti tarnal tudi župnik v Žireh.

Begunci so bili to leto v glavnem z Goriškega. Tudi pomoč v denarju in oblačilih je bila namenjena predvsem njim. Posebno potem, ko so Italijani v začetku avgusta zavzeli Gorico, jih je dosti prišlo na škofjeloško območje. Po loški okolici jih je bilo precej, samo v Stari Loki skoraj 300. V Retečah se jih je do srede oktobra naselilo 43, malo pozneje pa še deset. *Stanujejo pri Jerebu*⁶, *na Jerebovšu, pri Fiku*⁷, *v Kuraltovi*⁸ *kajži in pri starem Fiku*. V Žiri so prišli z Goriškega najprej tisti, ki so imeli tam sorodnike, pozneje pa še drugi. V žabniško faro sta prišli le dve družini, obe sta bivali v Dorfarjih št. 15. Kapucinski samostan je sprejel tri sobrate in kanonika goriške nadškofije. V Selca je prišel župnik iz Škrbine na Krasu, Mihael Kragl.

Bojno polje

Kronisti so, tako kot že prejšnja leta, precej spremljali dogajanje na frontah, in dodajali tudi svoje komentarje. Izvemo o bojih na Balkanu in o vseh uspehih avstroogrške vojske v Črni gori in Albaniji, o tem, da so Angleži konec januarja vpeljali splošno vojaško dolžnost. Celó o bojih na Bližnjem Vzhodu, med Türki in Angleži, pa o vzhodni fronti in ofenzivah generala Brusilova v Galiciji in Bukovini so pisali.

Vse je pretresla vest o vstopu Romunije v vojno. 27. 8. *napove Rumunija vojsko Avstriji. Sedaj smo pa res obdani od samih sovražnikov, samo Nemci so z nami, oziroma mi ž njimi (Sorica). Tako smo sedaj z 10 (desetimi) sovražnimi državami v vojski: z Rusijo, Srbijo, Črnogoro, Anglijo, Francijo, Belgijo, Portugalsko, Japonsko, Italijo in Rumunijo. Če Bog da, bomo tudi to premagali* (na tem mestu je napisal nekaj, kar je pozneje prečrtal in prelepil z belim trakom). *Zaveznice z nami pa: Nemčija, Bolgarija, Turčija. Čast jim! (Žabnica).* Vendar so na račun Romunije že kmalu slavili: 6. decembra je padla Bukarešta. Naslednji dan je zvonilo eno uro z vsemi zvonovi – od dvanajste do ene popoldne.

Seveda je bila največje pozornosti deležna soška oz. italijanska fronta. Pozimi so, kot sem omenila, boji mirovali. Marca se je začela peta soška bitka, usmerjena na Gorico in Doberdob. Trajala je dokaj kratko, komaj pet dni. Mesec dni pozneje, 14. maja, se je začela avstroogrška ofenziva na tirolski fronti pod vodstvom, tedaj še, prestolonaslednika Karla. Ob koncu maja so tudi čez naše ozemlje vozili seno in hrano na ta del fronte. Soriški kronist je poročal, da so italijanska in nemška letala metala (propagandne) lističe, ki jih je veter prinesel celo v Sorico. Starološki dekan je poročal o izidu bojev: 30.000 ujetih Italijanov in 301 zaplenjen top. Avstro–Ogri so bili v tej ofenzivi uspešni, zavzeli so planoti Asiago in Arsiero pod Dolomiti.

V avgustu so Italijani pripravljali nov napad na južnem delu soške fronte, med Gorico in morjem. Peta armada je bila v tem času močno oslABLJENA, kajti več enot so premestili na vzhodno fronto, kjer se je spet začel napad generala Brusilova. Posledica je bila padec Gorice, kar se je zgodilo 6. avgusta. Kronisti so to vest zabeležili z žalostjo, tudi z jezo. Novica je potovala s sledečo hitrostjo:

Sorica, 9. avgust: *Vse je žalostno. Drugi dan pride gospod kanonik Gruden iz Ljubljane, da bi rad videl fronto s kakega hriba. Greva torej na Porezen, prenočiva v koči, vendar ne vidiva nič, tu in tam se posveti kakšna raketa, tu in tam pade kakšen strel, najlepše pa je opazovati žaromet, ki se naenkrat posveti, potem pa izgine.*

Sora, 10. avgust: *Lahi silno premoč! 3. kora ni bilo več tam! Borojevič ga baje zahteva nazaj. Vesti krožijo, da se je silno veliko Ogrov udalo in je zato padla Gorica. Zgodovina bo govorila.*

Žiri, 11. avgust: *Značilna je bila pripomba: "Naših in Dalmatincev ni več na tej fronti, so sami Madžari."*

Za Miklavža je Karel I., novi cesar, imenoval naš 17. pehotni polk z novim imenom: Kronprinz, kraljevič.

Lenarški župnik, ki je vsak december naredil letni obračun, je o vojaškem dogajanju zapisal: *Skozi celo leto neprestana vojska. Našim sovražnikom se je v drugi polovici tega leta pridružila še Romunija. ... Sicer pa so bili neprestani boji, napredka pa prav malo na eni kakor na drugi strani. ... Nemci (to prokletstvo Avstrije!) zahtevajo vse pravice zase, drugi narodi naj pa tlačanijo. ... Pred božičnimi prazniki so naši zavezniki ponudili svojim nasprotnikom mir.*⁹

Opombe

¹ Glej Jean-Paul Bled, *Franc Jožef*, Mladinska knjiga 1990, str. 625.

² z združenimi močmi

³ Mernik = prostorninska mera, med 26 in 30 litri

⁴ Goričane

⁵ na skrivaj

⁶ Jožef Jesih, Gorenja vas št. 2.

⁷ Anton Jenko, Gorenja vas št. 7.

⁸ Franc Kuralt, Gorenja vas 20, p.d. pri Luku (pozneje Lukman).

⁹ Decembra 1916 se je Nemčija z antanto pogajala za mir, vendar z za nasprotnike nesprejemljivimi pogoji glede na svoj položaj. Vojna stranka, ki je v Nemčiji prevladala, je imela s tem svoje račune: pričakovala je zavrnitev svojih pogojev s strani antante, potem pa bi – brez vmešavanja ZDA – lahko začeli s podmorniško vojno, na katero so Nemci veliko stavili.

ZUSAMENFASSUNG

Der Erste Weltkrieg aus Pfarrchroniken (Jahr 1916)

Das dritte Kriegsjahr brachte eine spürbare Not unter die Zivilbevölkerung. Es mangelte schon an allem, die Armee nahm sich immer mehr für sich. Nicht nur Lebensmittel, auch Leder war nicht zu bekommen. Soldaten nahmen Kupferwaren, Kirchenglocken und ähnliches weg.

In Škofja Loka, in der Umgebung und in den beiden Tälern gab es auch in diesem Jahr viele Soldaten. Hier und da kamen sie auch zugute. Das Kapuziner- und Ursulinenkloster in Škofja Loka wurden elektrifiziert, die Stadt bekam eine neue Straße und einen Friedhof. Die Soldaten verbreiteten und rekonstruierten die Straße im Poljane-Tal.

In diesem Jahr kamen in unsere Gegend Flüchtlinge, vor allem von Goriško, wo es fünf Offensiven /5. bis 9. / gab. In der 6. Offensive Anfang August fiel die Stadt Gorica in italienische Hand, der Grund dafür war die geschwächte österreichische Armee, die an der Ostfront helfen mußte. Ein Teil dieser Truppenverschiebungen verlief auch durch die Loka-Gegend.

Am Jahresende starb Kaiser Franz Joseph I. Auf seinen Nachfolger wartete eine schwere Aufgabe, die er mit einer anderen Taktik zu lösen versuchte. Er versuchte, einen Waffenstillstand mit der Atlantik abzuschließen. Doch im Jahr war kein Versuch erfolgreich.